

УДК 330.658.8

АНАЛІЗ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ОТРИМАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Людмила ШУЛЬГІНА

доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу економіки та управління вищої
освіти Інституту вищої освіти
НАПН України

© Шульгіна Л., 2013

Ключові слова: вартість навчання, освітня послуга, частка вартості навчання у ВВП на душу населення, частка вартості навчання у вартості споживчого кошика.

У статті доведено важливість удосконалення системи формування людського капіталу. Викладено результати дослідження фінансово-економічних умов отримання вищої освіти в Україні. Проаналізовано показники вартості навчання, а також звичайної і підвищеної стипендій у деяких університетах. Проілюстровано вплив позиції досліджуваних університетів у рейтингах на величину плати за навчання. Визначено частки вартості навчання та стипендії у ВВП на душу населення України та вартості споживчого кошика. Обґрунтовано необхідність перегляду складу споживчого кошика як бази для визначення вартості навчання та величин кредитів на освіту.

остановка проблеми та її актуальність. Одним із важливих індикаторів рівня розвитку суспільства, а отже, і якості життя в ньому є доступність освіти для всіх верств насе-

лення, розвиненість системи забезпечення вільного та всебічного розвитку особистості незалежно від її належності до певного соціального прошарку. Адже немає потреби доводити існування взаємного зв'язку між освіченістю населення та рівнем життя у країні, між системою формування людського капіталу та механізмом віддачі цього капіталу суспільству та державі.

Під системою формування людського капіталу ми розуміємо всю сукупність елементів, що постійно, цілеспрямовано і відповідально сприяє його (цього капіталу) максимальному нарощенню. Інакше кажучи, сутність зазначеної системи полягає у створенні умов, можливостей, а також стимулюючих і мотивуючих чинників для гармонійного розвитку особистості. У свою чергу нагадаємо, що гармонійно розвинена особистість – це людина здорова і розвинена розумово, морально та фізично, ці-

леспрямована, з унікальним набором компетенцій, які забезпечуть їй гідне життя, а суспільству – очікувану користь.

Механізм віддачі людського капіталу суспільству розглядаємо як сукупність нормативно-правових і морально-етичних принципів, правил, важелів і заходів, які сприяють кожній особистості у досягненні нею найбільш раціональної позиції в суспільстві, що забезпечує цьому суспільству сталий розвиток. Тобто раціональність позиції визначається обопільною корисністю. З точки зору особистості – це можливість найбільш повної самореалізації, що базується на індивідуальних унікальних рисах: таланті, знаннях, навичках, психологічній спрямованості, інтересі тощо. З точки зору суспільства – це можливість отримати найкраще підготовленого до суспільного життя, найбільш позитивно налаштованого на цей соціум, а отже, і ефективного працівника, самореалізація якого максимально сприяє розвитку держави.

Зі сказаного випливає, що до серйозних проблем, які потребують нагального вирішення в Україні, належить і недосконалість системи формування людського капіталу, і розбалансованість механізму його віддачі. На наше глибоке переконання, вирішення окреслених завдань – це один із шляхів до вирішення багатьох соціально-економічних, політико-правових і інших проблем нашої держави, передусім: значної диференціації суспільства за рівнем доходу; зростання частки незабезпечених громадян; збільшення еміграційних настроїв, особливо серед молодого населення, тощо. Зрозуміло, що зазначені тенденції породжують інші, не менш складні проблеми: погіршення якості робочої сили, подальше техніко-технологічне відставання та зниження конкурентоспроможності країни.

Таким чином, актуальність обраної для дослідження проблеми є беззаперечною. Однак, з огляду на її комплексний і багатоаспектний характер, у пропонованій статті розглянемо лише фрагмент результатів наших досліджень одного з елементів системи формування людського капіталу –

фінансово-економічних умов отримання вищої освіти.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Цікаві дослідження проводилися у Росії в контексті розроблення рекомендацій, спрямованих на зменшення бідності та підвищення доходів населення [1]. Авторка дослідила вплив освіти на доходи (через імовірність зайнятості, можливість обійняти певну посаду, диференціацію доходів залежно від рівня освіти), а також вплив доходів на освіту (з огляду на нерівність доступу дітей та дорослих до освіти). На основі проведених досліджень встановлено, що низький рівень доходів (або бідність) можуть закріплюватися за відсутності гарної освіти у суспільстві з низькою соціальною і дохідною мобільністю (у т.ч. і міжпоколінною), коли малозабезпечені групи не мають можливості підвищити рівень освіти свій і своїх дітей, тобто нерівномірність розподілу доходів і освіти діють в одному й тому ж напрямі. У тому випадку, якщо зростання освіченості населення не торкається найбідніших груп, воно не приведе до зменшення бідності (а отже, і рівня якості життя в цілому по країні). Таким чином, актуалізується питання доступності освіти для малозабезпечених груп населення. З іншого боку, прагнення отримати освіту має бути мотивоване системою віддачі від неї: доходи повинні підвищуватися разом з рівнем освіченості, причому це підвищення має бути адекватним [2].

З огляду на сказане, автори доводять перспективність побудови суспільства знань, тобто такого суспільства, у якому всі сфери діяльності людини базуються на знаннях, які створюються та ефективно використовуються з метою подальшого розвитку. Економіка цього суспільства створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого зростання і підвищення конкурентоспроможності. Це можливе за таких умов: виробництво знань є частиною неперервного виробничого циклу країни, а знання – засобом забезпечення розвитку економіки; система застосування нових знань органічно інтегрована у всі види ви-

робництва; передусім виробляються прикладні знання у вигляді технологій та інноваційних виробництв [3; 4 та ін.].

Дослідники акцентують увагу на тому, що формування суспільства, заснованого на знаннях, супроводжується переходом до масової підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. Нагадаємо, що для успішного розвитку постіндустріального суспільства необхідно, щоб не менше 40% дорослого населення мало вищу освіту. Суттєво змінюються вимоги до робочої сили, необхідної для господарської діяльності. Навчання упродовж усього життя стає нормою, а здатність до постійного здобування нових знань і вмінь розглядається як найважливіший атрибут робочої сили [5; 6 та ін.].

Таким чином, автори логічно доходять висновку, що перехід до масового характеру вищої освіти поряд з посиленням вимог до швидкого оновлення знань вимагає зміни існуючих методів фінансування, які в нових умовах не здатні забезпечити масштабну підготовку спеціалістів на належному рівні. Це ставить перед системою вищої освіти, а також і перед державою проблему створення таких моделей і механізмів фінансування, які б забезпечували розширення виробництва кадрів вищої кваліфікації за найефективнішого використання ресурсів [7; 8; 9 та ін.].

Інформаційною базою для формування цих механізмів можуть стати аналітичні праці, де висвітлені тенденції та масштаби фінансування вищої освіти; описані сучасні моделі фінансування вищої освіти у різних країнах світу та їх вплив на інституційний розвиток; викладена сутність нових механізмів фінансування вищої освіти тощо [7; 8; 9 та ін.]. Однак, крім зазначеного, важливим інформаційним підґрунтям для розроблення та впровадження ефективних фінансово-економічних моделей надання / отримання освітніх послуг має бути всебічний аналіз існуючої практики та чинних у країні умов для проведення можливих змін.

Мета статті – викласти результати аналізу фінансово-економічних умов отримання вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід зазначити, що для характеристики фінансово-економічних умов здобування вищої освіти в Україні ми вважали за доцільне розглянути сукупність таких показників:

- ВВП на душу населення – як головний індикатор розвитку економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності підприємств країни у сфері матеріального та нематеріального виробництва, що припадає на одного громадянина держави;

- вартість споживчого кошика – як вартісне значення достатніх для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження її здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості;

- величина звичайної та підвищеної стипендії – як суму коштів, призначених для фінансового забезпечення потреб студента, з чого випливає, що вони мають включати усі складові споживчого кошика, а також забезпечувати додаткові потреби, викликані необхідністю здобувати освіту;

- вартість навчання за контрактом – як суму коштів, яка повинна покрити витрати вищого навчального закладу на навчання студента, а студенту гарантувати отримання якісного освітнього продукту;

- частка вартості за навчання, а також звичайної та підвищеної стипендії у ВВП на душу населення та у вартості споживчого кошика – як відносні величини, що мають указати на достатність чи недостатність існуючих умов для адекватної фінансової підтримки та мотивації студентів на навчання і розвиток.

У табл. 1 подані показники вартості навчання, а також звичайної і підвищеної стипендій у деяких університетах України у 2012 р. До трійки найдорожчих за вартістю здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за напрямом «Менеджмент» увійшли (у порядку спадання) КНТЕУ, НаУКМА та НТУУ «КПІ». Значно дешевше отримати цей же фах у ТНТУ (ранг 9),

КНТУ (ранг 10) та СумДУ (ранг 11). При цьому дивує, що відмінності у вартості за навчання одній і тій же спеціальності виражаються навіть не у відсотках, а в рази. Так, наприклад, стати бакалавром з напрямку «Менеджмент» у КНТЕУ у 2,85 рази дорожче, ніж у СумДУ, що наводить на питання обґрунтованості такої різниці у ціні.

Трійка лідерів за вартістю навчання у магістратурі представлена тим же складом, однак НаУКМА обійшла КНТЕУ, посівши перше місце і запропонувавши навчання у 1,48 рази дорожче, ніж у НТУУ «КПІ» (ранг 3), та у 3,18 (!) рази дорожче, ніж у ВНТУ (ранг 11).

Зрозуміло, що лідери ринку освітніх послуг мають можливість використати бренди своїх університетів для певного підвищення ціни на навчання. Водночас для менш популярних ВНЗ у сучасних конкурентних умовах зменшення ціни є чи не найважливішим чинником виживання. Однак, вважаємо, що наведені дані свідчать про суттєві перекоси у ціновій політиці **державних** (звертаємо на це увагу!) ВНЗ і наштовхують на пошуки відповідей на ряд запитань:

Чи за єдиними стандартами освіти навчають у названих і інших ВНЗ?

Чи усі ці навчальні заклади мають ідентичний рівень акредитації, відповідні навчальні плани та програми?

Чи настільки ж суттєво (як оплата за навчання) відрізняється рівень кваліфікації та рівень оплати викладачів цих ВНЗ?

Чи такою ж мірою (як і вартість освітніх послуг) відрізняється матеріально-технічна база саме у тій її частині, яка є необхідною для надання якісної освіти?

Отримати відповіді на усі поставлені запитання можливо лише на основі проведення окремого масштабного дослідження. Однак, з високим рівнем імовірності припускаємо, що його результати доведуть необґрунтованість виявлених цінових варіацій. Адже усі взяті для прикладу університети є державними, тобто усі вони пропонують диплом єдиного державного зразка, що декларативно засвідчує однаковий рі-

вень освіти, за яку студенти платять дискримінаційні ціни.

Опитування студентів дозволило виявити цікаві співвідношення у системі «оплата за навчання – стипендія». За цим критерієм усі ВНЗ можна поділити на три групи.

До першої групи увійшли ВНЗ із співвідношенням «завищена оплата – занижена стипендія», а саме: КНТЕУ (Б–1, М–2 – С–8, ПС–5); КНЕУ (Б–4, М–7 – С–11, ПС–11); СНУ ім. В. Даля (Б–6, М–5 – С–9, ПС–9). Пояснимо застосовані скорочення: у дужках указані ранги по кожній позиції табл. 1, що увійшли до системи «оплата за навчання – стипендія». Наприклад, (Б–1, М–2 – С–8, ПС–5) означає 1 ранг за вартістю навчання на бакалавраті (Б–1), 2 ранг – у магістратурі (М–2), 8 ранг – за величиною стипендії (С–8) та 9 ранг – за величиною підвищеної стипендії (ПС–9).

Друга група – це ВНЗ, де вказані критерії мають зіставні ранги, зокрема: ДонНТУ (Б–5, М–6 – С–5, ПС–4); КНТУ (Б–10, М–9 – С–10, ПС–10); НТУУ «КПІ» (Б–3, М–3 – С–3, ПС–3); НаУКМА (Б–2, М–1 – С–2, ПС–2).

Третю групу сформували університети, у яких найбільш лояльні співвідношення досліджуваних показників: ВНТУ (Б–7, М–11 – С–4, ПС–6); ДЕТУТ (Б–8, М–4 – С–1, ПС–1); СумДУ (Б–11, М–8 – С–6, ПС–7); ТНТУ (Б–9, М–10 – С–7, ПС–8).

Отже, проведене групування також свідчить про намагання деяких ВНЗ застосовувати дискримінаційне ціноутворення на освітні послуги і ще раз підтверджує сумніви, викладені вище у формі запитань.

Цінова політика ВНЗ до деякої міри могла б бути пояснена його позицією у рейтингах вищих навчальних закладів. З метою визначення цих позицій звернулися до трьох незалежних рейтингів: ЮНЕСКО, «Вебометрікс» та «Компас» [21–23].

За методикою ЮНЕСКО [21] діяльність ВНЗ визначається з допомогою інтегрованого індексу рейтингової оцінки (Із). Цей індекс включає три комплексні складові (формула 1):

Показники вартості навчання, а також звичайної і підвищеної стипендії

у деяких університетах України, 2012 р. [10–20]

Назва університету	Вартість 1 року навчання (бакалаврат), тис. грн / тис. дол. США	Повна вартість навчання (бакалаврат), тис. грн / тис. дол. США	Ранг повної вартості навчання на бакалавраті	Вартість 1 року навчання (магістра-тура), тис. грн / тис. дол. США	Повна вартість навчання (магістра-тура), тис. грн / тис. дол. США	Ранг повної вартості навчання у магістратурі	Стипендія за 1 рік навчання, тис. грн / тис. дол. США	Ранг стипендії	Підвищена стипендія за 1 рік навчання, тис. грн / тис. дол. США	Ранг підвищеної стипендії
Вінницький національний технічний університет (ВНТУ)	8,10 / 0,99	32,40 / 3,96	7	9,20 / 1,12	11,96 / 1,46	11	8,76 / 1,07	4	9,24 / 1,13	6
Держ. економіко-технологічн. ун-т транспорту (ДЕТУТ)	8,00 / 0,98	32,00 / 3,91	8	12,00 / 1,47	18,00 / 2,20	4	8,90 / 1,09	1	9,48 / 1,16	1
Донецький національний технічний університет (ДонНТУ)	9,85 / 1,21	43,90 / 5,36	5	11,94 / 1,46	17,91 / 2,19	6	8,64 / 1,05	5	9,36 / 1,14	4
Київський нац. торгов.-економічний університет (КНТЕУ)	17,59 / 2,15	81,63 / 9,97	1	20,75 / 2,53	32,17 / 3,93	2	8,40 / 1,03	8	9,36 / 1,14	5
Київський націон. економічний університет (КНЕУ)	14,48 / 1,77	57,91 / 7,07	4	16,74 / 2,04	16,74 / 2,04	7	6,48 / 0,79	11	7,74 / 0,95	11
Кіровоградський націон. технічний університет (КНТУ)	7,50 / 0,96	30,00 / 3,66	10	9,56 / 1,17	14,34 / 1,75	9	7,68 / 0,94	10	8,40 / 1,03	10
Націон. технічн. університет України «КПІ»	15,40 / 1,88	61,60 / 7,52	3	17,12 / 2,09	25,68 / 3,14	3	8,76 / 1,07	3	9,36 / 1,14	3
Націон. ун-т Кієво-Могилянська Академія (НаУКМА)	20,00 / 2,44	79,99 / 9,77	2	19,00 / 2,32	37,99 / 4,64	1	8,88 / 1,22	2	9,48 / 1,16	2
Сумський державний університет (СумДУ)	7,17 / 0,88	28,68 / 3,50	11	11,00 / 1,36	16,70 / 2,04	8	8,64 / 1,05	6	9,12 / 1,11	7
Східноукраїнський національний ун-т (СНУ) ім. В. Дяка	10,76 / 1,31	43,04 / 5,26	6	11,97 / 1,46	17,96 / 2,19	5	8,04 / 0,98	9	8,64 / 1,05	9
Тернопільський націон. технічний університет (ТНТУ)	7,75 / 0,95	31,00 / 3,76	9	7,27 / 0,89	12,55 / 1,53	10	8,40 / 1,03	7	8,88 / 1,08	8

$$I_3 = I_{np} + I_n + I_{mv}, (1)$$

де:

I_{np} – індекси якості науково-педагогічного потенціалу;

I_n – індекс якості навчання;

I_{mv} – індекс міжнародного визнання.

Усього для формування зазначених індексів використовують 20 індикаторів прямого вимірювання і дві експертні оцінки. Дані про ці індикатори вибирають із кількох незалежних джерел (дані вузів, дані МОН України, дані Комітету з питань державних премій України і премій ім. Т. Шевченка, дані міжнародних асоціацій університетів, дані інших відомств). У 2010 р. до комплексного оцінювання діяльності ВНЗ було включено два додаткові параметри:

- експертне оцінювання якості науково-педагогічного потенціалу і якості навчання в університеті – 15%;

- показник інформаційних ресурсів (якість та функціональна повнота веб-сайту університету – 5%.

Запровадження нових показників є ви-кликком часу і має суттєво підвищити рівень об'єктивності оцінок, однак за умови незалежності (а отже, і точності) експертизи.

Вебометрікс – методика, на основі якої визначають змістовну та інформаційну активність сайту навчального закладу [22]. У процесі складання Webometrics Ranking of World's Universities розробниками враховується кількість проіндексованих пошуковими системами сторінок сайту вищого навчального закладу, зовнішні посилання на нього, цитованість ресурсу, а також кількість завантажених на сайт файлів. Розробники також зазначають, що при складанні рейтингу університетів кількість відвідувачів сайту та його дизайн не враховуються.

Компас – методика, за якою встановлюють рейтинг ВНЗ України [23]. Вона враховує дані, отримані в результаті комплексу соціологічних досліджень вищих навчальних закладів України III–IV рівня акредитації, які готують бакалаврів, спеціалістів або магістрів за такими напрямками спеціалізації: бізнес-економічні спеціальності; правознавство; інженерно-технічні спе-

ціальності; інформаційні технології (ІТ); архітектурно-будівельні спеціальності.

Порівняння позиції університету у зазначених рейтингах з рейтингом вартості навчання (табл. 2) також указує на спрощений підхід деяких ВНЗ до ціноутворення, на їх завищену самооцінку і неврахування оцінок експертів. Щодо точності наведених у табл. 2 даних варто зауважити таке – рейтинг вартості навчання вказує на позицію лише серед 11-ти взятих до аналізу університетів, однак для виявлення завищених цін цієї інформації достатньо. Наприклад, для визначення невідповідності між 7, 22 та 54 позицією КНТЕУ у рейтингах та 1 і 2 – за вартістю навчання.

Таблиця 2

Позиції досліджуваних університетів у міжнародних та українському рейтингах

Назва університету	Юнеско	Вебометрікс	Компас	Вартість навчання: Б/М ²
Вінницький національний технічний університет (ВНТУ)	24	19	10	7 / 11
Держ. економіко-технологічн. ун-т транспорту (ДЕТУТ)	179	171	10	8 / 4
Донецький національний технічний університет (ДонНТУ)	16	3	6	5 / 6
Київський націон. торгов.-економ. університет (КНТЕУ)	22	54	7	1 / 2
Київський нац. економічний університет (КНЕУ)	10	35	3	4 / 7
Кіровоградський націон. технічний університет (КНТУ)	50	24	10	10 / 9
Націон. технічн. університет України (НТУУ) «КПІ»	1	1	1	3 / 3
Націон. ун-т Кієво-Могилянська Академія (НаУКМА)	4	17	3	2 / 1
Сумський державний університет (СумДУ)	67	11	10	11 / 8
Східноукраїнський національний ун-т (СНУ) ім. В. Даля	33	21	8	6 / 5
Тернопільський націон. технічний університет (ТНТУ)	29	27	9	9 / 10

Показники, наведені у табл. 1 та 2, дозволяють сформулювати деяке уявлення про

точку зору ВНЗ щодо доцільної вартості пропонує ними послуг освіти. Однак на ринку освітніх послуг є не менш важливий гравець – споживач, вибір якого детермінується цілим комплексом факторів. Зрозуміло, що до найважливіших з цього комплексу належить купівельна спроможність споживача, яка в свою чергу визначається економічними умовами в країні. З огляду на сказане, вважали за доцільне порівняти дані табл. 1 із най-

важливішими індикаторами економічної ситуації в державі: ВВП на душу населення та вартістю споживчого кошика в Україні (табл. 3).

Із даних табл. 3 випливає, що частка вартості навчання на бакалавраті у ВВП на душу населення України коливається від 21,03% до 54,85%. Ці частки є зрівняними лише з аналогічним показником Казахстану – країни, що має спільне з Україною радянське минуле.

Таблиця 3

Вихідні дані для аналізу співвідношення вартості навчання із показниками рівня життя в Україні, 2012 р. [розраховано за 10–25]

Назва університету	Частка у ВВП на душу населення, 3%				Частка від вартості споживчого кошика, 4%			
	вартості 1 року навчання		стипендії за 1 рік навчання	підвищеної стипендії за 1 рік навчання	вартості 1 року навчання		стипендії за 1 рік навчання	підвищеної стипендії за 1 рік навчання
	бакалавр	магістр			бакалавр	магістр		
Вінницький національний технічний університет (ВНТУ)	27,59	29,77	28,35	29,90	39,47	42,59	40,56	42,78
Держ. економіко-технологічн. ун-т транспорту (ДЕТУТ)	25,35	32,90	28,80	30,68	36,26	47,07	41,20	43,89
Донецький національний технічний університет (ДонНТУ)	34,22	40,45	27,96	30,29	48,96	57,87	40,00	43,33
Київський націон. економічний університет (КНЕУ)	47,72	48,54	27,18	30,29	68,27	69,44	38,89	43,33
Київський нац. торгов.-економічний університет (КНТЕУ)	51,78	61,88	20,97	25,05	74,07	88,52	30,00	35,83
Кіровоградський націон. технічний університет (КНТУ)	21,03	24,78	24,85	27,18	30,09	35,45	35,56	38,89
Націон. технічн. університет України (НТУУ) «КПІ»	38,48	41,42	28,35	30,29	55,05	59,26	40,56	43,33
Націон. ун-т Києво-Могилянська Академія (НаУКМА)	54,85	54,37	28,74	30,68	78,47	77,78	41,11	43,89
Сумський державний університет (СумДУ)	23,62	35,60	27,96	29,51	33,80	50,93	40,00	42,22
Східноукраїнський національний ун-т (СНУ) ім. В. Даля	27,51	34,42	26,02	27,96	39,35	49,24	37,22	40,00
Тернопільський націон. технічний університет (ТНТУ)	21,03	24,27	27,18	28,74	30,09	34,72	38,89	41,11

Аналіз показників, наведених у табл. 3, пропонуємо провести у порівнянні з даними табл. 4, які засвідчують, що університети решти країн надають своїм громадянам осві-

ту за фінансовими умовами, які в 2–5,5 раза лояльніші від пропонує ВНЗ України населенню нашої держави (з урахуванням рівня заробітної плати у кожній країні).

Таблиця 4

Плата за навчання в державних ВНЗ окремих країн у % від ВВП на душу населення, 2012 р. [26]

Країна	Плата за навчання, % від ВВП на душу населення	Країна	Плата за навчання, % від ВВП на душу населення
Австралія	16,7	Корея	16,6
Канада	9,9	Нова Зеландія	11,3
Японія	12,2	Великобританія	7,2
Казахстан	32,4	США	13,3

Ще більш показовими виявилися результати аналізу частки стипендії у вартості споживчого кошика в Україні. Нагадаємо, що споживчий кошик містить набір товарів в обсязі прожиткового мінімуму, який складається з двох елементів – фізіологічного та соціального. Фізіологічний мінімум – це вартісне вираження матеріальних цінностей, конче необхідних для існування людини. У світовій практиці він становить 85–87% загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину – певний набір духовних цінностей мінімально прийнятого рівня життя [25].

Таким чином, якщо частка стипендії у вартості споживчого кошика коливається від 30,0% до 41,2% – це означає, що стипендія здатна задовольнити від 26,1% до 34,9% потреб фізіологічного мінімуму для існування людини та від 3,9% до 6,3% – соціального. Наведені розрахунки слід проілюструвати двома речарками.

По-перше, ідеться про державну стипендію студентам, тобто молодим людям, які можуть скласти (або ні) майбутнє держави, її інтелектуальний потенціал; перебувають у молодому віці – отже, їх організм ще зростає і потребує посиленого харчування; переживають події, що мають характер нормативних (пошук свого місця в житті, професійне самовизначення, шлюб, народження дітей). Все це потребує матеріальної підтримки, яка в деяких державах (Іран, Канада, Німеччина, Таджикистан та ін.) переросла в добре розвинену мотиваційну систему,

що передбачає доступне і достатнє фінансування на пільгових умовах усіх перелічених вище нормативних потреб.

По-друге, варто окремо розглянути склад самого споживчого кошика в Україні, щоб визначити ступінь його адекватності сучасним умовам. Опустимо без коментарів передбачені в ньому норми продуктів харчування – вони не витримують жодної критики, оскільки суперечать нормативам, рекомендованим медичними працівниками. Більш розлого викладемо, що ж закладено у базу порівняння для багатьох видів аналізу, на основі якого формулюються життєво важливі висновки (табл. 5).

Так, споживчий кошик України (нагадаємо – зразка 2012–2013 рр.) пропонує сучасній сім'ї з трьох осіб мати одну-єдину шафу для одягу і користуватися нею 25 років. Дійсно, така норма є цілком достатньою, якщо жінка буде носити одне пальто протягом 8 років, одну сукню 3 роки і ще одну – 5 років, а чоловік не буде змінювати одного костюма протягом 5 років, єдиних джинсів 3 роки і єдиної кепки – протягом 6 років.

Щоправда, у 2013 р. у Державній службі статистики оновили й доповнили споживчий набір українців на 39 пунктів. До нього увійшли товари і послуги, які відповідають світовим тенденціям розвитку, зокрема: олія оливкова, ківі, кондиціонери, блендери, міксери, послуги з ведення домашнього господарства, оренда житла, страхування особистого транспорту, ноутбуки, лінзи, флешки, послуги репетиторів та покоївко тощо. Натомість застарілі товари – консерви, згущене молоко, какао і джем – зі списку вилучили.

Указані зміни є позитивним кроком до осучаснення складу споживчого кошика, однак, незважаючи на проведені заходи, вартість споживчого кошика у 2013 р. зменшилася на 10% порівняно з 2012 р., і на сьогодні він залишається необґрунтованим за більшістю позицій, про що свідчать дані табл. 5, а також ті, що не увійшли до неї. Так, до наведених прикладів варто додати, що у нинішньому споживчому кошику комунальні

Фрагмент складу споживчого кошика в Україні, 2012–2013 рр. [25]

Побутові прилади			Меблі		
Вид товару	Кількість	Термін використання, років	Вид товару	Кількість	Термін використання, років
Однокамерний холодильник	1	15	Шафа для одягу	1	25
Телевізор (51 см по діагоналі)	1	10	Набір для кухні	1	25
Пральна машина «Малютка»	1	14	Дзеркало для ванної кімнати	1	20
Електропраска	1	9	Ліжко або диван	3	25
Люстра	4	25	Стіл письмовий (однотумбовий)	1	25
Настільна лампа	1	25			
Годинник	2	12	Стілець	3	15
Одяг					
для працездатного чоловіка			для працездатної жінки		
Зимова куртка	1	4	Зимове пальто	1	8
Костюм	1	5	Сукня з напіввовняної тканини	1	5
Джинси	1	3	Сукня з бавовни	1	3
Кепка	1	6	Халат	1	5
–	–	–	Шапка	1	4

послуги становлять близько 11%, тоді як у реальному житті – від 34% і більше.

Висновки. В умовах зростання попиту на вищу освіту і переходу її до масового характеру державне фінансування не може забезпечити існуючих потреб масштабної підготовки спеціалістів на високому рівні. Це вимагає змін існуючих фінансово-економічних моделей надання / отримання освітніх послуг у системі формування людського капіталу. Заходи з удосконалення зазначеної системи мають базуватися на вивченні сучасних моделей фінансування вищої освіти у різних країнах світу, а також всебічному аналізі існуючої практики та чинних в Україні умов для проведення можливих змін. Проведені дослідження дозволили виявити суттєві перекоси у ціновій політиці державних вищих навчальних закладів України, застосування ними стратегій дискримінаційних цін без ура-

хування платоспроможності споживачів освітніх послуг.

На нашу думку, формування цін на освітні послуги, а також розроблення фінансово-економічних моделей матеріальної підтримки їх споживачів (вартість навчання, величини кредитів тощо) має базуватися передусім на показниках, що характеризують економічну ситуацію в країні. Однак зіставлення базових показників (ВВП на душу населення та вартість споживчого кошика) із показниками вартості навчання та величини стипендії, по-перше, ще раз підтвердило недосконалість цінової політики ВНЗ, а по-друге, дозволило виявити, що чинний склад споживчого кошика не відповідає сучасним вимогам і потребує перегляду.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо розроблення системи критеріїв для формування фінансово-економічних моделей надання / отримання освітніх послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рощина Я. М. Дифференціація доходів и образования в России / Я. М. Рощина // Вопр. об-

CITED LITERATURE

1. Roshchina Y. Differentiation of incomes and education in Russia / Y. Roshchina // Problems of

разования. – М. : Издат. дом ГУ ВШЭ, 2005. – № 4. – С. 27–35.

2. **Лукичев Г. А.** В поисках эффективного взаимодействия высшего образования и работодателей / Г. А. Лукичев // Экономика образования. – М. : Современный гуманитарный университет, 2005. – № 4. – С. 15.

3. **Бобылев С. Н.** На пути к обществу, основанному на знаниях : доклад о развитии человеческого потенциала в Российской Федерации. 2004. (Введение) : программа развития ООН / рук. авт. кол. Бобылев С. Н. // Безопасность Евразии. – 2004. – № 4. – С. 91–163.

4. **Бобылев С. Н.** Развитие человеческого потенциала в России / С. Н. Бобылев // Вестник Московского университета. Сер. 6 : Экономика. – 2005. – № 1. – С. 41–63.

5. **Лукичев Г. А.** Управление и регулирование системы высшего образования: Аналитический доклад по высшему образованию в Российской Федерации / Г. А. Лукичев ; под ред. М. В. Ларионовой, Т. А. Мешковой. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2007. – С. 211–233.

6. **Вознесенский И.** Модернизация образования: китайский опыт реформ / И. Вознесенский // Обучение и карьера. – 2005. – № 32. – http://www.hbr-russia.ru/actions/get_pdf.php?id=2106/ – Название с экрана.

7. **Лукичев Г. А.** Системы финансирования высшего образования в зарубежных странах : учеб. пособие / Г. А. Лукичев, В. М. Филиппов. – М. : РУДН, 2008. – 194 с.

8. **Вудхол М.** Студенческие кредиты: международный опыт / М. Вудхол // Университетское управление. – 2006. – № 3(43), июль. – С. 36–41.

9. **Гёббельс–Дрейлинг Б.** Различные способы финансирования университетов: пример Германии / Б. Гёббельс–Дрейлинг // Высшее образование в Европе. – 2003. – Т. XXVIII, № 2. – 180 с.

10. <http://www.vntu.edu.ua/> – Офіційна сторінка Вінницького національного технічного університету. – Назва з екрана.

11. <http://www.detut.edu.ua/> – Офіційна сторінка Державного економіко–технологічного університету транспорту. – Назва з екрана.

12. <http://www.donntu.edu.ua/> – Офіційна сторінка Донецького національного технічного університету. – Назва з екрана.

13. <http://www.kneu.edu.ua/ua/> – Офіційна сторінка Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. – Назва з екрана.

14. <http://www.knteu.kiev.ua/?uk/> – Офіційна сторінка Київського національного торговельно–економічного університету. – Назва з екрана.

15. <http://www.kntu.kr.ua/> – Офіційна сторінка Кіровоградського національного технічного університету. – Назва з екрана.

16. <http://www.kpi.ua/> – Офіційна сторінка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – Назва з екрана.

education. – Moscow: The State University Higher School of Economics publishing house, 2005. – № 4. – P. 27 – 35.

2. **Lukichev G.** In search of effective interaction of higher education and employers / G. Lukichev // Economics of education. – Moscow: Modern University for the Humanities, 2005. – № 4. – P. 15.

3. **Bobylev S.** On the way to society based on knowledge: the report on human development in the Russian Federation, 2004. (Introduction): United Nations Development Program / writing team head S. Bobylev // Security of Eurasia. – 2004. – № 4. – P. 91 – 163.

4. **Bobylev S.** Human potential development in Russia / S. Bobylev // Moscow University bulletin. Series 6: Economy. – 2005. – № 1. – P. 41 – 63.

5. **Lukichev G.** Management and regulation of higher education system: Analytical report on higher education in the Russian Federation / G. Lukichev, edited by M. Larionova, T. Meshkova. – Moscow: The State University Higher School of Economics publishing house, 2007. – P. 211 – 233.

6. **Voznesenskij Y.** Modernization of education: the Chinese experience of reforms / Y. Voznesenskij // Training and career. – 2005. – № 32. – http://www.hbr-russia.ru/actions/get_pdf.php?id=2106/ – The title from screen.

7. **Lukichev G.** Systems of higher education financing in foreign countries: study letter / G. Lukichev, V. Filippov. – Moscow: People's Friendship University of Russia, 2008. – 194 p.

8. **Vudhol M.** Student loans: an international experience / M. Vudhol // University management. – 2006. – № 3 (43), July. – P. 36 – 41.

9. **Goebbels-Dreyling B.** Different ways of financing universities: Germany example / B. Goebbels Dreyling // Higher education in Europe. – 2003. – Book XXVIII, № 2. – 180 p.

10. <http://www.vntu.edu.ua/> – Vinnytsia National Technical University official website. – the screen title.

11. <http://www.detut.edu.ua/> – National Economic and Technological University of Transport official website. – the screen title.

12. <http://www.donntu.edu.ua/> – Donetsk National Technical University official website. – the screen title.

13. <http://www.kneu.edu.ua/ua/> – Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman official website. – the screen title.

14. <http://www.knteu.kiev.ua/?uk/> – Kyiv National University of Trade and Economics official website. – the screen title

15. <http://www.kntu.kr.ua/> – Kirovohrad National Technical University official website. – the screen title

16. <http://www.kpi.ua/> – National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» official website. – the screen title.

17. <http://www.ukma.edu.ua/> – National University of Kyiv–Mohyla Academy official website. – the screen title.

18. <http://www.sumdu.edu.ua/> – Sumy State University official website. – the screen title.

19. <http://www.snu.edu.ua/index.php?mode=8/> –

17. <http://www.ukma.edu.ua/> – Офіційна сторінка Національного університету Києво–Могилянська академія. – Назва з екрана.
18. <http://www.sumdu.edu.ua/> – Офіційна сторінка Сумського державного університету. – Назва з екрана.
19. <http://www.snu.edu.ua/index.php?mode=8/> – Офіційна сторінка Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Назва з екрана.
20. <http://www.tntu.edu.ua/?l=uk&p=main/> – Офіційна сторінка Тернопільського національного технічного університету – Назва з екрана.
21. <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=49&id=1661/> – Назва з екрана.
22. <http://www.webometrics.info/en/europe/ukraine%20/> – Назва з екрана.
23. <http://www.bestuniversities.com.ua/sites/default/files/c2012.pdf/> – Назва з екрана.
24. <http://www.rbc.ua/ukr/top/economic/nominalnyuvvr-ukrainy-po-itogam-2012-g-sostavil-1-409-trln-11032013132600/> – Офіційна сторінка порталу РБК Україна – Назва з екрана.
25. <http://www.epravda.com.ua/news/2012/08/14/332047/> – Електронна версія газети Українська правда // Економічна правда. – 2013. – 9 жовтня. – Назва з екрана.
26. http://www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf/ – Education at a Glance: OECD Indicators 2012, OECD, Paris. – Назва з екрана.
- East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl official website. – the screen title.
20. <http://www.tntu.edu.ua/?l=uk&p=main/> – Ternopil National Technical University official website – the screen title.
21. <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=49&id=1661/> – the screen title.
22. <http://www.webometrics.info/en/europe/ukraine%20/> – the screen title.
23. <http://www.bestuniversities.com.ua/sites/default/files/c2012.pdf/> – the screen title.
24. – RBC Ukraine portal official website – the screen title.
25. <http://www.epravda.com.ua/news/2012/08/14/332047/> – On-line version of Ukrainska Pravda newspaper // Ekonomichna pravda. – 2013. – October 9. – the screen title.
26. http://www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf/ – Education at a Glance: OECD Indicators 2012, OECD, Paris. – the screen title.